

Het kweken van menselijke embryo's voor wetenschappelijk onderzoek

De Embryowet uit 2002 staat alleen het kweken van embryo's toe ten behoeve van het tot stand brengen van een zwangerschap. Zij biedt de mogelijkheid om - zij het met een groot aantal restricties - wetenschappelijk onderzoek te doen met zogeheten restembryo's. Dit zijn embryo's die door in-vitrofertilisatie zijn verkregen binnen het kader van een procedure om een zwangerschap tot stand te brengen, maar daar niet meer voor gebruikt zullen worden en daarom in het laboratorium achterblijven. De Embryowet biedt wel de mogelijkheid om bij Algemene Maatregel van Bestuur op termijn ruimte te bieden om embryo's te kweken met alleen wetenschappelijk onderzoek als doel. Van deze mogelijkheid is echter nooit gebruik gemaakt.

Daar zal nu verandering in komen. In haar brief aan de Tweede Kamer van 27 mei 2016 laat Minister Schippers de reactie weten van het Kabinet op het rapport *Onderzoek naar speciaal kweken* (19 maart 2015), waarin de bevindingen zijn neergelegd van het onderzoek dat Pallas health research and consultancy heeft uitgevoerd in opdracht van het Ministerie van VWS (Volksgezondheid, Welzijn en Sport). Doel van dit onderzoek was de Embryowet uit 2002 te evalueren en te bezien of met het oog op de medisch-wetenschappelijke ontwikkelingen op het terrein van de transplantatiegeneeskunde en de voortplantingsgeneeskunde het tot stand brengen van embryo's voor wetenschappelijk onderzoek wellicht nodig zou zijn. Het onderzoeksbureau concludeert dat dit het geval is en adviseert daarom het algeheel verbod op het kweken van embryo's uitsluitend voor wetenschappelijk onderzoek op te heffen.

Minister Schippers laat nu aan de Tweede Kamer weten dat het Kabinet overweegt om dit advies over te nemen en bij wet mogelijkheden te creëren voor het kweken van embryo's voor wetenschappelijk onderzoek. Op basis van genoemd rapport beoogt zij niet een volledig loslaten van het verbod om embryo's tot stand te brengen voor wetenschappelijk onderzoek. Zij kiest voor een 'nee, tenzij'-beleid, dat inhoudt dat onder strikte condities ruimte wordt geboden voor het kweken van embryo's voor wetenschappelijk onderzoek dat nodig is voor de ontwikkeling van belangrijke klinische toepassingen.

Haar staan daarbij de volgende voorwaarden voor ogen:

1. Kweken van embryo's zal alleen worden toegestaan ten behoeve van klinische doeleinden op het gebied van een drietal terreinen: de behandeling van onvruchtbaarheid met ingevroren en buiten het lichaam gerijpt weefsel, bijvoorbeeld geslachtscellen van kinderen die wegens leukemie een behandeling moeten ondergaan waardoor zij onvruchtbaar worden, kunstmatige voortplantingstechnieken, bijvoorbeeld de behandeling van onvruchtbaarheid met stamcellen die verkregen zijn uit embryonale stamcellen, en de behandeling van erfelijke of aangeboren aandoeningen (met name van erfelijke afwijkingen van de mitochondriën, structuren in de cel buiten de celkern die zorgen voor de energieproductie in de cel). Het onderzoek moet direct relevant zijn voor de klinische toepassing in kwestie om te waarborgen dat het daadwerkelijk gericht is

- op gezondheidswinst en het krijgen van gezonde kinderen. Ander onderzoek - bijvoorbeeld ten behoeve van transplantatiegeneeskunde en fundamenteel onderzoek - blijft nu nog uitgesloten, zo stelt de Minister uitdrukkelijk. Dit betekent dat het kweken van embryo's ook ten behoeve van andere klinische doeleinden en misschien ook niet-klinische doeleinden op termijn niet wordt uitgesloten.
2. Voorstellen voor onderzoek met embryo's moeten worden beoordeeld door de Central Commissie Mensgebonden Onderzoek (CCMO), zoals nu reeds in de wet verankerd is. Deze Commissie hanteert daarvoor ten minste vier criteria:
 - a. Het onderzoek moet direct relevant zijn voor de kliniek en redelijkerwijs leiden tot nieuwe inzichten op de genoemde drie terreinen.
 - b. De resultaten van het onderzoek zijn uitsluitend te verkrijgen door het gebruik van embryo's die speciaal daarvoor tot stand zijn gebracht. Als het onderzoek ook met restembryo's kan worden verricht of eventueel zonder embryo's, dan wordt geen toestemming verleend.
 - c. Het onderzoek en de uitvoering ervan moeten voldoen aan de geldende kwaliteitseisen voor onderzoek.
 - d. Het medische doel en de opzet van het onderzoek staan in een redelijke verhouding tot de bezwaren van het speciaal kweken van embryo's voor dat onderzoek.
 3. Embryo's mogen niet langer dan veertien dagen buiten het lichaam worden doorontwikkeld, zoals reeds in de Embryowet is vastgelegd.
 4. Donoren van geslachtscellen voor het tot stand brengen van embryo's moeten goed worden begeleid, adequaat geïnformeerd en expliciet toestemming geven voor het gebruik van de geslachtscellen die zij hebben gedoneerd, voor het kweken van embryo's.

Welke zijn de overwegingen van de Minister om het algeheel verbod op het tot stand brengen van embryo's speciaal voor wetenschappelijk onderzoek los te laten en daar onder strikte condities ruimte voor te bieden? Zij doet dat op basis van de afweging van een aantal waarden tegenover elkaar: de waarde van het leven, de waarde van gezondheidswinst en de waarde van welzijn doordat iemand eigen kinderen kan krijgen door de ontwikkeling van nieuwe voortplantingstechnieken. Het spreekt voor zich dat gezondheidswinst een belangrijke waarde is. Voor een groot aantal erfelijke en aangeboren aandoeningen is geen (adequate) behandeling beschikbaar. Deze ziektes brengen voor degenen die erdoor getroffen zijn, en hun ouders een groot lijden met zich mee. Ook is het onvermogen om eigen kinderen te krijgen een bron van heel veel lijden. Mensen hebben immers een natuurlijk verlangen om zich voort te planten. Het is daarom van het grootste belang dat wetenschappelijk onderzoek wordt gedaan om nieuwe therapieën te ontwikkelen voor ziekten waar we nog geen antwoord op hebben.

De waarden die Minister Schippers in haar brief noemt zijn echter niet alle drie van hetzelfde niveau. Het menselijk leven is een essentiële en fundamentele waarde: het is een waarde die niet tegen andere waarden kan worden afgewogen. De menselijke persoon en ook zijn lichaam zijn een waarde in zich, die nooit ofte nimmer mag worden gedegradeerd tot een puur middel om een of ander doel te realiseren, hoe goed dat doel op zich ook mag zijn, zoals de gezondheidswinst van anderen of het

welzijn doordat iemand eigen kinderen kan krijgen. Het leven van een mens mag niet worden opgeofferd voor de gezondheidswinst of het welzijn van anderen.

De Minister gaat in haar brief niet in op de vraag welke de status is van het menselijk embryo, dat wil zeggen of het embryo een menselijke persoon is of niet. In de huidige Westerse cultuur is men geneigd het menselijk wezen pas als een persoon met alle rechten van dien te beschouwen wanneer het manifest een zekere mate van bewustzijn of zelfs een volledig bewustzijn heeft. Echter, de aanleg van de hersenstructuren die het bewustzijn mogelijk maken, ligt besloten in de chromosomen die al vanaf de bevruchting aanwezig zijn. Op geleide van het DNA ontwikkelt het embryo zich vanaf de bevruchting autonoom, gecoördineerd, doelgericht, continue en geleidelijk. Het DNA bepaalt grotendeels de verdere ontwikkeling van het embryo, die zonder onderbrekingen verloopt. Waarom is de bevruchte eicel dan geen menselijke persoon die als zodanig respect verdient? (vgl. *Donum Vitae* I,1, *Evangelium Vitae* nr. 60). En zelfs al zou het embryo in de eerste stadia van de ontwikkeling nog geen menselijke persoon zijn, het heeft dan in ieder geval volgens Gods scheppingsordering de essentiële doelgerichtheid om dat te worden. We houden bij onze zorg voor het milieu rekening met de toekomstige generaties. Bij het menselijk embryo dienen we zonder meer rekening te houden met de toekomstige persoon die daaruit voortkomt.

“De waardigheid van de persoon moet in iedere mens erkend worden vanaf de conceptie tot aan de natuurlijke dood. Dit fundamentele principe brengt *een groot ‘ja’ voor het menselijk leven* tot uitdrukking en dient de kern te zijn van ethische reflectie over bio-ethisch onderzoek, dat in de wereld van vandaag steeds belangrijker wordt” (*Dignitas Personae* nr. 1). De Kerk staat heel positief tegenover wetenschappelijk onderzoek waardoor nieuwe therapieën worden ontdekt. Omdat zij neen zegt tegen wetenschappelijk onderzoek met embryo’s waardoor de menselijke waardigheid wordt geschonden, wordt haar leer op dit terrein vaak als negatief afgeschilderd. Maar de leer van de Kerk is niet negatief: zij houdt alleen een neen in tegen wetenschappelijk onderzoek als daarvoor embryo’s worden opgeofferd die als menselijke personen dienen te worden gerespecteerd. Dit betekent een ja tegen het menselijk leven en een neen tegen de schending van de waardigheid ervan.

Als het embryo een mens is met de morele status van dien, dan valt het onder dezelfde normen als die gelden voor experimenten met proefpersonen in het algemeen. Wetenschappelijk onderzoek bij embryo’s zou in theorie plaats kunnen vinden als het ging om een experimentele vorm van medische behandeling waar het embryo in kwestie zelf therapeutisch voordeel van heeft. In theorie, want we kunnen het embryo bij de huidige stand van zaken alleen in handen hebben, wanneer het door een reageerbuisbevruchting tot stand is gebracht, waartegen fundamentele morele bezwaren bestaan. Onderzoek met embryo’s zonder therapeutisch voordeel voor het embryo zelf of ten behoeve van het vermeerderen van wetenschappelijk kennis is onacceptabel, omdat het embryo erdoor wordt geïnstrumentaliseerd (*Donum Vitae* I,4; vgl. *Evangelium Vitae* nr. 63). Wetenschappelijk onderzoek mag niet gepaard gaan met het doden van mensen of het gebruik van technieken die de essentiële waarde van de menselijke persoon of diens integrale welzijn schenden en dat geldt ook voor het menselijk leven vóór de geboorte.

Het instrumentaliseren van menselijke restembryo's voor wetenschappelijk onderzoek, hetgeen in Nederland door de Embryowet uit 2002 onder voorwaarden wordt toegestaan, betekent een schending van hun fundamentele waardigheid. Nu heeft het Kabinet het voornemen om onder voorwaarden ook het tot stand brengen van embryo's speciaal voor wetenschappelijk onderzoek toe te staan. Dit impliceert een nog ernstiger schending van de waardigheid van menselijke embryo's, omdat zij van meet af aan opzettelijk tot stand worden gebracht met als doel ze in wetenschappelijk onderzoek te verbruiken. Het is daarom te hopen dat het Kabinet van dit voornemen afziet.

Wat betreft de ontwikkeling van nieuwe voortplantingstechniek geldt dat deze alleen aanvaardbaar zijn als zij bij tot stand brengen van de bevruchting de huwelijksdaad helpen haar natuurlijk doen te bereiken en die niet vervangen. Het laatste is het geval bij bijvoorbeeld in-vitrofertilisatie. Het kind is namelijk alleen de vrucht van de ouderliefde als het is verwekt via de huwelijksdaad. Dan is het de vrucht van de wederzijds totale gave van man en vrouw aan elkaar in het huwelijk, waarvan de huwelijksdaad op lichamelijk vlak het authentieke teken is. Wordt de bevruchting tot stand gebracht door een kunstmatige bevruchtingstechniek die de huwelijksdaad vervangt, dan is het kind niet de vrucht van de ouderliefde, maar het product van een techniek die door derden in het laboratorium wordt toegepast (*Donum Vitae* II,B,4-5; *Dignitas Personae* nr. 16).

+ Willem Jacobus kardinaal Eijk

Referent medisch ethische kwesties voor de Nederlandse Bisschoppenconferentie